

उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व अकृषी विद्यापीठे व संलग्नित महाविद्यालयांना केंद्र शासनाच्या “The Rights of Persons with Disabilities Act, २०१६” च्या तरतूदीनुसार कार्यवाही करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग

शासन निर्णय क्रमांक- संकीर्ण-२०१६/प्र.क्र.३०२/विशि-३

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२

दिनांक - २७ ऑगस्ट, २०१८

वाचा :-

- १) The Rights of Persons with Disabilities Act, २०१६.
- २) शासन निर्णय क्रमांक - संकीर्ण-२०१८/प्र.क्र.२३१/तांशि-४, दि.२५ जून, २०१८.
- ३) शासन निर्णय क्रमांक - संकीर्ण-१०१८/प्र.क्र.२०४/मशि-२, दि.२३ ऑगस्ट, २०१८.

प्रस्तावना :-

राज्यातील उच्च शिक्षण देणाऱ्या सर्व संस्थामध्ये विशेष गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांचे अध्ययन, अध्यापन व मुल्यापनाची पद्धती वेगळी असणे आवश्यक आहे. विशेष गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक मुल्यापना बरोबरच इतर सोई सवलती सुध्दा मिळणे क्रमप्राप्त आहे. या संदर्भात केंद्रशासनाने The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 हा अधिनियम दि. २८ डिसेंबर, २०१६ रोजी राजपत्रात प्रसिध्द करून तो सर्व शासकीय संस्थाना लागू केला आहे. सद्यस्थितीत मानव संसाधन व विकास विभागाने The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 लागू केला असून उच्च शिक्षण संस्थांना सुचना प्रस्तुत केल्या आहेत.

याच विषयाच्या अनुषंगाने Disable Rights Groups and Others विरुध्द Union of India and Others रिट पिटीशन क्र. (Civil) २९२/२००६ मध्ये मा. सर्वोच्च न्यायालयाने दि. १५ डिसेंबर, २०१७ रोजी ऐतिहासिक आदेश दिले असून The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 नुसार उच्च शिक्षण संस्था आणि विद्यापीठामध्ये आरक्षण, सुलभता व अध्यापन संबंधीचे शास्त्र इत्यादी बाबत अंमलबजावणी करण्याचे निर्देश आहेत.

केंद्रशासनाने The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 हा अधिनियम दि. २८ डिसेंबर, २०१६ रोजी राजपत्रात प्रसिध्द करून तो सर्व शासकीय संस्थाना लागू केला आहे. या अधिनियमातील कलम ३२ मध्ये पुढील प्रमाणे तरतूद आहे.

- (1) All government institutions of higher education and other higher education institutions receiving aid from the Government shall reserve not less than five percent seats for persons with benchmark disabilities.
- (2) The person with benchmark disabilities shall be given an upper age relaxation of five years for admission in institutions of higher education.

वरिल मुद्द्यांच्या अनुषंगाने शासनाने संदर्भ क्र. २ व ३ चे शासन निर्णय निर्गमित केले असून त्याची अंमलबजावणी सुरु केली आहे. तसेच Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 मधील कलम २ मधील (झेड सी) नुसार विशेषीकृत अपंगत्वाच्या २१ प्रकरणी (Specified Disabilities) परिक्षेबाबत अपंगत्वनुसार सोई सुविधा उपलब्ध करून देण्याबाबत दि. ४ मार्च, २०१७ अन्वये शासन निर्णय निर्गमित केला आहे.

तसेच मा. उच्च न्यायालय, मुंबई येथील याचिका क्र. १०५/२०१८ च्या सुनावणीमध्ये मा. उच्च न्यायालयाने The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 मधील कलम ४० आणि ४४ मध्ये दिलेल्या सूचनांची अंमलबजावणी करण्याचे पुढीलप्रमाणे आदेश दि. १८ जुलै, २०१८ रोजी दिले आहेत.

Section 40-Accessibility-

This is with reference to laying down the standards for accessibility for the physical environment, transportation, information and communication, including appropriate technologies and other services provided to the public in urban and rural areas.

Section - 44 -

Mandatory observance of accessibilities norms-

- a) No establishments shall granted permission to build any structure if the building does not adhere the rules formulated by Central Government under Section 40
- b) No establishment should be issued a certificate of completion or allowed to take occupation of the building unless it has adhered to the rules formulated by the Central Government.

From the record placed before us, we find that several instructions were issued from Director of Higher Education for creating necessary facilities for barrier free access to handicapped persons in the establishments like universities, colleges, classrooms, canteens, staff rooms, ladies common room and washrooms etc. A reference has been made to National Building Code which needs to be complied with.

The State and the Director of Education shall issue instructions to all the Universities to call for compliance report from the educational institutions. In case any completion certificate in respect of the structures, institutions, establishment/buildings as

required by the Act are pending with the authorities then necessary compliance be sought for before issuing the occupancy or completion certificates. In case the occupancy or completion certificate of such buildings was already granted, then such authorities would take necessary steps for creating basic facilities like ramp, washrooms, barrier free access for handicapped persons in such buildings.

मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे वरील आदेशाच्या अनुषंगाने उच्च शिक्षण संचालनालयाने दि. ०६/१२/२०१४ व दि ०१/०८/२०१८ च्या परिपत्रकान्वये राज्यातील सर्व अकृषी विद्यापीठांच्या कुलसचिवांना कार्यवाही करण्याचे निर्देश दिले आहेत.

The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 मधील तरतुदी, मा. सर्वोच्च न्यायालयाचे रिट पिटीशन क्रमांक २९२/२००६ मधील आदेश व मा. उच्च न्यायालयाने जनहित याचिका क्रमांक १०५/२०१८ मधील आदेश विचारात घेता शासन स्तरावरून सर्व अकृषी विद्यापीठे, संलग्नित शासकीय व अशासकीय सर्व अनुदानित महाविद्यालये/परिसंस्थांना खालील तीन मुद्द्यांच्या संदर्भात सुचना देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 मधील तरतुदी, मा. सर्वोच्च न्यायालयाचे रिट पिटीशन क्रमांक २९२/२००६ मधील आदेश व मा. उच्च न्यायालयाने जनहित याचिका क्रमांक १०५/२०१८ मधील आदेश विचारात घेता खालीलप्रमाणे शासन निर्णय घेण्यात येत आहे.

१) प्रवेश सुलभता व विना अडथळा परिचालन :-

सर्व अकृषी विद्यापीठे, संलग्नित शासकीय व अशासकीय अनुदानित महाविद्यालयांनी दिव्यांगाना विद्यापीठे, महाविद्यालये, वर्गखोल्या, उपहारगृहे, अध्यापक/कर्मचारी कक्ष, महिला विश्राम व स्वच्छतागृहे इत्यादी ठिकाणी त्यांचे व्यंगानुसार विना अडथळा सुलभ प्रवेश होण्यासाठी सुविधा उपलब्ध करून देण्यात याव्यात. तसेच अकृषी विद्यापीठे व महाविद्यालयांच्या इमारतीमध्ये दिव्यांगांचा प्रवेश सुलभ आहे किंवा कसे याबाबत दिव्यांग क्षेत्रातील तज्ञाकडून लेखापरिक्षण (Audit) करून घेण्यात यावे व त्यानुसार महाविद्यालयीन इमारतीमध्ये राष्ट्रीय इमारत संहितेनुसार वर्षभरात आवश्यकतेनुसार फेरबदल करून घेण्यात यावेत.

२) अध्यापन शास्त्र व अभ्यासक्रमामधील सुलभता:-

दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी शिकविण्यात येणारा अभ्यासक्रम हा दिव्यांग सुलभ असावा. दिव्यांग विद्यार्थ्यांना त्यांचे शिक्षण परिणामकारकरित्या होण्यासाठी त्यांचे व्यंगानुसार वर्गखोल्या, संशोधन व प्रयोगशाळा इत्यादींमध्ये अध्यापन शास्त्र व इतर सोई सुविधा उपलब्ध करून देण्यात याव्यात. विद्यापीठांनी दिव्यांग विद्यार्थ्यांना त्यांचे शिक्षण परिणामकारक रित्या पूर्ण करण्यासाठी त्यांना आवश्यक असलेली सुलभ साधने उपलब्ध करून देण्यात यावीत.

The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016 मधील तरतुदी, मा. सर्वोच्च न्यायालयाचे रिट पिटीशन क्रमांक २९२/२००६ मधील आदेश व मा. उच्च न्यायालयाने जनहित याचिका क्रमांक १०५/२०१८ मधील आदेश विचारात घेवून संचालक, उच्चशिक्षण व संचालक, तंत्रशिक्षण यांनी उच्च शिक्षण संस्थामध्ये दिव्यांगांना सर्व प्रकारच्या सोई व सवलतीबाबतचा आढावा घेण्यासाठी कालबद्ध कार्यक्रम तयार करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१८०८२७१६४५४७३३०८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सिध्दार्थ खरात)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे अप्पर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. मंत्री, उच्च व तंत्रशिक्षण यांचे विशेष कार्य अधिकारी, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. राज्यमंत्री, उच्च व तंत्रशिक्षण यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
५. प्रधान सचिव, नगरविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
६. प्रधान सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. सर्व अकृषी विद्यापीठांचे कुलगुरु / कुलसचिव.

८. सर्व स्वयंअर्थसहाय्यीत विद्यापीठांची अध्यक्ष/कुलसचिव, महाराष्ट्र.
९. संचालक, उच्चशिक्षण व संचालक, तंत्रशिक्षण, महाराष्ट्र.
१०. सर्व सहसंचालक, उच्च व तंत्रशिक्षण, महाराष्ट्र राज्य.
११. उप सचिव (विशि) (मशि) (तांशि), उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१२. निवड नस्ती - कार्यासन विशि-३.